

Краєзнавство як ключ до розуміння: викладання географії у 8 класі за новими модельними програмами.

Людмила ХЛАНЬ,

завідувач науково-методичної лабораторії природничо-математичних та інформатично-технологічних дисциплін комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

У нинішніх реаліях, коли Україна переживає складні часи, надзвичайно важливо згуртувати українське суспільство. Це можливо лише через подальший розвиток національної ідентичності українців та всіх національних спільнот, що проживають на нашій землі. Національна ідентичність, як відомо, формується на основі світогляду кожного громадянина, що охоплює його природно-географічний, історико-етнографічний та соціальний простір. Саме тут географічна освіта відіграє ключову роль.

У передмові до нової модельної програми з географії не випадково зазначено, що вона має викликати в учнів цікавість і захоплення світом та людьми, які залишаться з ними на все життя [1,2]. Навчання географії покликане надати учням знання про різноманітні місця, людей, ресурси, природне і людське середовище, а також глибоке розуміння основних фізичних і суспільних процесів на Землі.

Географічні компетентності забезпечують формування в учнів просторової уяви та мислення, пояснюють, як природні та суспільні об'єкти, явища і процеси на Землі в різних масштабах формуються, взаємопов'язані та змінюються з часом.

2025/2026 навчальний рік є етапом подальшої реалізації Державного стандарту базової середньої освіти в умовах викликів та освітніх розривів, спричинених воєнним часом. Пріоритетними залишаються такі напрями освітньої діяльності::

- продовження реформи загальної середньої освіти відповідно до Концепції «Нова українська школа»;
- подолання втрат у навчанні, зумовлених спочатку тривалими карантинами, потім – військовою агресією РФ на території нашої держави;
- посилення національно-патріотичного виховання, формування громадянської позиції, розвиток навичок інформаційної гігієни під час війни;
- просвіта з питань особистої безпеки;
- психологічна підтримка всіх учасників освітнього процесу.

Викладання географії у 6-8-х класах у 2025/2026 навчальному році здійснюватиметься за двома *модельними навчальними програмами* «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерство освіти і науки України» (<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-niprohramy/>) [3].

Нагадуємо, що на основі обраної закладом освіти модельної програми вчитель розробляє *навчальну програму*, у якій визначається послідовність

досягнення результатів навчання учнів з навчального предмета, опис його змісту та видів навчальної діяльності учнів із зазначенням орієнтовної кількості годин, необхідних на їхнього провадження. Розробляючи навчальну програму, педагог може вносити зміни у запропонований модельною навчальною програмою зміст навчального предмета відповідно до підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого навчального плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, у яких відбувається освітній процес. Загальний обсяг таких змін може досягати 20%. Також учитель може змінювати послідовність вивчення тем, не порушуючи логічної послідовності досягнення результатів навчання. На основі навчальної програми предмета вчитель складає *календарно-тематичний план*, який є основним робочим документом, визначає педагогічну діяльність вчителя та допомагає досягти очікуваних результатів навчання. Головним завданням для вчителя є врахування обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом, та досягнення запланованих результатів.

Викладання географії в 8 класі за новими модельними програмами, відкриває широкі можливості для оновлення навчального процесу. В контексті цих змін, особливого значення набуває *краєзнавчий підхід*, який дозволяє не лише поглибити знання учнів про рідний край, але й сформувати цілісне розуміння України як частини глобального світу.

Сучасна географія прагне до практичності та зв'язку з реальним життям. Саме краєзнавство є тим містком, який поєднує теоретичні знання з конкретним, зрозумілим учням досвідом. Вивчаючи природу, населення та господарство свого регіону, учні легше засвоюють загальні географічні закономірності, принципи та поняття. Вони бачать, як природні процеси та соціально-економічні явища проявляються безпосередньо навколо них, що робить навчання більш осмисленим та цікавим.

Чому краєзнавство є ефективним інструментом у 8 класі?

1. Локалізація знань і патріотичне виховання.

Навчальний матеріал про природу України (рельєф, клімат, води, ґрунти, рослинний і тваринний світ) та її населення легше "приземлити" на місцевий рівень. Показуючи приклади з Кіровоградщини, ми допомагаємо учням краще зрозуміти загальноукраїнські тенденції.

Розглядаючи загальні риси рельєфу України (рівнинний характер, наявність височин і низовин), ми можемо детально зупинитися на Придніпровській височині та її особливостях на території Кіровоградської області. Це дозволить учням не просто запам'ятати термін, а візуалізувати його, можливо, навіть побачити з вікна школи чи будинку горбисту місцевість, яри та балки, характерні для нашого краю.

Під час розгляду паливно-енергетичних, металевих та неметалевих корисних копалин України, особливу увагу слід приділити багатствам Кіровоградщини. Наша область є одним з провідних регіонів за запасами уранової руди, а також має значні поклади бурого вугілля, графіту, нікелевих руд, каоліну, граніту. Обговоріть, як видобуток цих корисних копалин впливає на економіку області та екологію, а також їхню стратегічну важливість для України.

Під час вивчення клімату України (помірний, континентальний, опади, температурний режим) доречно проаналізувати кліматичні особливості Кіровоградщини. Яка середня температура січня та липня в Кропивницькому? Скільки опадів випадає за рік у нашому регіоні та як це впливає на сільське господарство? Обговорення аномальних погодних явищ (засухи, зливи, сильні морози чи теплі зими), що спостерігалися останніми роками на Кіровоградщині, допоможе учням зрозуміти глобальні кліматичні зміни та їх локальні прояви. Вивчаючи річкову систему України, можна детальніше зупинитися на річках нашої області – Інгулі, Інгульці, Південному Бузі, Тясміні, їхньому значенні для місцевого населення (водопостачання, зрошення, рибальство) та екологічних проблемах (забруднення, обміління), які набувають особливої актуальності в умовах воєнного часу та післявоєнної відбудови. Можна дослідити місцеві ставки та водосховища. Коли мова йде про ґрунтові покриви України (чорноземи, сірі лісові ґрунти тощо), необхідно акцентувати увагу на чорноземах Кіровоградщини, їхній високій родючості та важливості для аграрного сектору. Можна провести практичну роботу з аналізу зразків місцевих ґрунтів, взятих біля школи чи на присадибній ділянці.

При вивченні природних зон України (степи, лісостепи) та їх біорізноманіття, варто звернути увагу на особливості рослинного і тваринного світу Кіровоградської області. Які типові степові рослини ростуть у нашому регіоні? Які рідкісні види тварин занесені до Червоної книги України, що мешкають на Кіровоградщині (наприклад, хом'як звичайний, орел степовий, дрохва)? Можна організувати віртуальну екскурсію до заповідних об'єктів області, таких як Дендропарк у Кропивницькому або Гранітні степи Побужжя, частково розташовані на межі нашої області.

При вивченні демографічних процесів в Україні, необхідно дослідити демографічну ситуацію у вашому населеному пункті чи районі Кіровоградщини. Яка кількість населення? Які тенденції народжуваності, смертності, міграції (особливо актуально, враховуючи притік ВПО) спостерігаються? Як ці процеси впливають на соціальну та економічну сферу регіону?

Це не лише поглиблює знання, а й формує свідомого громадянина, готового долучатися до відновлення та розвитку своєї країни.

2. Практична спрямованість та розвиток критичного мислення.

Краєзнавчі дослідження, екскурсії (можливо, навіть віртуальні), зустрічі з місцевими фахівцями (екологами, аграріями, військовими, волонтерами, представниками місцевих адміністрацій) дозволяють учням не просто запам'ятовувати факти, а й аналізувати інформацію, робити висновки, розвивати дослідницькі навички. Це чудова можливість вивчити особливості сільського господарства Кіровоградщини в умовах викликів сьогодення, історію формування її міст і сіл, демографічні процеси (включаючи міграційні, пов'язані з війною) на прикладі власного населеного пункту. Аналіз місцевих екологічних проблем, соціальних викликів чи економічних перспектив, що змінюються під впливом зовнішніх чинників, спонукає учнів до пошуку рішень, обговорень та аргументованих висновків.

3. Формування ідентичності та стійкості.

Знання історії, культури та природи свого краю виховує любов до Батьківщини, почуття гордості за свою малу батьківщину та усвідомлення її місця в Україні та світі. Учні розуміють, що їхнє місто чи село є невід'ємною частиною великої країни, яка, в свою чергу, є частиною глобальної спільноти. У скрутні часи таке усвідомлення допомагає формувати психологічну стійкість та віру в майбутнє.

4. Міжпредметні зв'язки та зв'язок з реальністю.

Краєзнавство інтегрує знання з історії, біології, хімії, літератури, що сприяє формуванню цілісної картини світу в свідомості учнів. Наприклад, вивчаючи корисні копалини Кіровоградщини, можна згадати про історію їх освоєння та вплив на розвиток регіону, а також про їхню роль у забезпеченні оборонних потреб країни. Це дозволяє показати учням, що географія – це не абстрактна наука, а жива дисципліна, що відображає актуальні процеси.

Реалізація краєзнавчого підходу на уроках географії у 8 класі в умовах сьогодення

1. Інтеграція місцевого матеріалу та актуальних подій.

Кожен розділ курсу дає можливість додати місцевий компонент, пов'язаний з подіями сьогодення. При вивченні клімату, можна проаналізувати особливості погоди на Кіровоградщині та її вплив на сільське господарство в умовах зміни клімату, що є глобальним викликом. При вивченні населення – дослідити демографічну ситуацію у вашому населеному пункті, враховуючи переміщення населення, викликані війною.

2. Використання місцевих ресурсів та сучасних технологій.

Залучайте до уроків місцеві музеї, бібліотеки, архіви, природоохоронні об'єкти, виробничі підприємства. Організуйте міні-екскурсії (віртуальні або реальні, з дотриманням безпеки) до цікавих географічних об'єктів регіону. Використовуйте сучасні технології для організації віртуальних подорожей по визначних місцях Кіровоградщини. Фото, відео, 3D-моделі можуть створити ефект присутності та зацікавити учнів, особливо коли прямі екскурсії обмежені.

3. Проектна діяльність, орієнтована на виклики сьогодення.

Заохочуйте учнів до виконання краєзнавчих проєктів, які відображають сучасні виклики: "Моя річка: як зміна клімату та воєнні дії впливають на її стан", "Історико-географічний портрет мого села/міста в умовах трансформацій", "Екологічні проблеми Кіровоградщини: шляхи вирішення та роль громади в їх подоланні".

4. Створення інтерактивних карт з актуальною інформацією.

Залучайте учнів до створення інтерактивних карт Кіровоградської області з позначенням природних об'єктів, населених пунктів, культурних пам'яток, промислових зон, а також зон, що постраждали від бойових дій (за наявності безпечної інформації) або місць розміщення внутрішньо переміщених осіб.

5. Співпраця з громадою та залучення експертів:

Залучайте до співпраці представників місцевої влади, краєзнавців, активістів, представників ЗСУ, волонтерів, що допоможе учням отримати інформацію "з перших рук" та побачити практичне застосування географічних знань у складних умовах.

Краєзнавство у викладанні географії – це не просто додатковий елемент, це наріжний камінь, який дозволяє зробити навчання живим, актуальним і

по-справжньому цікавим. Завдяки йому учні не лише отримують знання, а й формують активну громадянську позицію, розвивають критичне мислення та розуміння свого місця у світі, починаючи з рідної Кіровоградщини.

Пам'ятайте, що географія Кіровоградщини – це не просто карти й цифри, це пульсуюче серце краю, що дихає вітрами степів, шепотом рік та могутністю віковичних ландшафтів. Нехай кожен, хто доторкнеться до цих знань, відчує відповідальність за збереження цієї неповторної краси. Адже справжнє пізнання починається там, де цифри оживають, а рідна земля промовляє до нас своїми таємницями.

Рекомендуємо слідкувати за матеріалами, необхідними для викладання географії в 5-8-х та 9-11 класах на сайті КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського» [4].

Звертаємо вашу увагу на те, що для ефективного проведення уроків географії у 8 класі за новими модельними навчальними програмами необхідно використовувати інтернет-ресурси, онлайн-сервіси та друковану продукцію:

- Картографічні сервіси: Google Maps або Google Earth
- Онлайн-джерела:

Цікава наука <https://www.youtube.com/channel/UCMIVE71tHEUDkuw8tPxtzSQ>;

Експедиція Ukraïner - <https://ukraïner.net/>;

Колекція карт світу - <https://worldmapper.org/>;

Карти корисних копалин, сільського господарства, економіки, населення, релігій тощо - <https://www.bouncymaps.com/>;

Світова мапа часу - https://24timezones.com/map_uk.php#/map;

Карти України - <http://www.ua-maps.com/>;

Карти National Geographic - <https://www.nationalgeographic.com/maps/> та ін.

- Віртуальні екскурсії географічного спрямування.

EarthCam - <https://www.earthcam.com/>;

Віртуальні тури Україною - <https://discover.ua/virtual-tours>;
45 віртуальних подорожей Україною
<https://life.pravda.com.ua/travel/2021/01/29/243805/>;

Віртуальні подорожі національними природними парками України -
<https://lowcost.ua/national-parks-ua/>;

- Географічні ігри та інтерактивні онлайн-застосунки:

Seterra - <https://www.geoguessr.com/seterra/>;

Wordwall - <https://wordwall.net/uk>;

Ребуси українською - <http://rebus1.com/ua/>;

Kahoot - <https://kahoot.com/>;

Learningapps - <https://learningapps.org/>.

- Сайти:

На урок - <https://naurok.com.ua/>

Всеосвіта - <https://vseosvita.ua/>;

платформа Classtime - <https://www.classtime.com/c/> та ін.

- Інтернет-ресурси для вчителів географії:

- «Сім чудес України» (<https://7chudes.in.ua>) – всеукраїнський просвітницький проєкт, метою якого є показати Україну в контексті її природної та історико-культурної унікальності. Головна мета –

формування привабливості країни як для зовнішнього, так і внутрішнього туризму.

- «Mozaik Education» (<https://www.mozaweb.com/uk/>) – інтернет сервіс, що забезпечує інтерактивне навчання. Його основна складова, mozaBook, урізноманітнює інструментарій ілюстраційними, анімаційними шкільних та уроків численними творчими презентаційними можливостями. Видовищні інтерактивні елементи й вбудовані додатки сприяють розвитку навичок, полегшують проведення дослідів, пробуджують зацікавленість учнів і допомагають у легкому засвоєнні навчального матеріалу. Незамінний інструмент для вашого STEAM проєкту.
- Інтерактивна мапа (<https://explore-ukraine.fun/geo/landing>) застосунок, розроблений на основі даних з відкритих джерел як безкоштовний ресурс для учнів. Застосунок доступний українською та англійською мовами, має зрозумілий інтерфейс, що дозволяє користувачам легкопереміщуватися мапою, досліджуючи нові місця. Головна ідея ініціативи – заохотити користувачів до подальшого дослідження культури, історії та традицій України.
- Інтернет-ресурс «Osvitanet» (<https://new.osvitanet.com.ua/>) з інтерактивними функціями та методичним наповненням із географії створено спеціалістами Інституту передових технологій для підвищення ефективності навчання. З географічними атласами можна працювати як онлайн, так і зберігаючи географічні карти собі на комп'ютер. Також на сайті кожен розділ містить підрозділи (відповідно до класів, у яких вивчаються предмети). У підрозділах є доступ до атласів, підручників та ілюстрацій.
- Проєкт «MoreGeo» (<https://moregeo.com/>) є унікальною базою знань із географії. Користуючись інформацією сайту, можна ефективно підготуватися до уроку. Також є наявності величезна база тестів за всіма темами курсу географії. Учні можуть пройти тести та отримати результат, перевірити правильну відповідь, звернутися до бази знань для повторення матеріалу, не виходячи зі сторінки.
- Google Планета Земля (<https://www.google.com.ua/intl/uk/earth/>). До роботи з цим ресурсом учитель може надати інструкції учням: перейдіть у режим «Перегляд вулиць» і прогуляйтеся будь-яким маршрутом; перейдіть у шар Voyager, щоб побачити знімки нашої планети, зроблені професійними фотографами Sesame Street, BBC Earth, НАСА і інших партнерів Google. За допомогою інструментів сервісу можна визначати географічні координати об'єктів, їхню висоту над рівнем моря, відстані між об'єктами та зробити інші вимірювання.
- Windy (<https://www.windy.com/>) – незвичайний інструмент для візуалізації прогнозу погоди. Windy надасть найактуальніший прогноз погоди. Унікальність Windy полягає в тому, що він надає найбільш якісну інформацію. Потужна плавна презентація робить прогноз погоди справжнім задоволенням. Підійде під час вивчення клімату в 6-8 та 11 класах.

- Проєкт «Нова школа» (<https://video.novashkola.ua/>) – це агрегатор мультимедійних навчальних матеріалів з усього світу.
- Сайт «Меркатор» (<https://merkator.org.ua/>) пропонує велику кількість тестових завдань по всіх темах з географії. Тут зібрані тестові завдання ЗНО. Учні можуть пройти тести та відразу отримати результати. Також на сайті можна знайти карти та географічний довідник.
- Друкована продукція:
 - Хлань Л.М. Мельник А.М.. Фізична географія Кіровоградської області. Методичний посібник. – Кіровоград : Вид-во Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, 2013
 - Кривульченко А.І. Водні об'єкти Кіровоградської області. – Кіровоград: Імекс, 2011.
 - Заповідні куточки Кіровоградської землі. – Колектив авторів під заг. ред.. Т.Л. Андрієнко. – Кіровоград: ТОВ «Імекс –ЛТД», 2013
 - Кіровоградська область: Географічний атлас: «Моя мала Батьківщина». К.: ТОВ «Видавництво «Мапа»», 2012

Список використаних джерел та літератури:

1. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 09.02.2022 № 143)
2. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Совенко В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікитчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горовий О.В.) «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 11.04.2022 № 324).
3. Сайт ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>
4. Сайт КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського» <https://koippo.kr.ua/>